

Güneyin səsi

ictimaiyyətinə vətənimizi qarət və talan etməkdə mənfur Britaniya imperia-
lizminin ortağı kimi təqdim etdi. O
günlərdə bir çox mütərəqqi və milli
qüvvələr Amerika imperia-
lizminin ma-
hiyyətini tanımaqda yanılaraq partiya-
nın ABŞ haqqında yürütdüyü
mühakiməsinə inanmırdılar. Onlar yal-
nız illər sonra acı təcrübələr nəticəsində
bu inanca gəliblər.

İran Tudə Partiyası, daxili və xarici
düşmənlərinin törətdikləri bütün prob-
lemlər və maneələrinə baxmayaraq,
böyük dəyişikliklərin mənbəyinə çevril-
di. Halbuki o dövrün perspektivindən

"Tudə"nin şərəfli tarixi

Partiya ilk günlərdən xalqa zülm edənlərə qarşı bərişmaz olub

**1941-1943-cü illərdə İranda qalmış faşist ünsürlər SSRİ-yə hərbi yüklər göndərilən limanlarda, dəmir yolu və şose yollarında tərxiatla məşğul olurdular. O dövrdə İrani hər hansı imperia-
lizmdən daha çox Hitler Almaniya-
yası tərəfindən olan təhlükə
hədələyirdi. 1941-ci il avqustun
25-də müttəfiq qoşunlar İrana
daxil olandan sonra da Berlin ra-
diosu və İranın faşistpərəst par-
tiaları İranda faşizm təbliğatı
aparırdılar.**

Xarici qüvvələr İrana daxil olduğu
gündən İran və Azərbaycan azad xalq-
ları SSRİ ilə dostluğa və əməkdaşlığa
böyük əhəmiyyət verir, faşizm əleyhi-
nə şiddətli mübarizə aparırdılar. İran
və Azərbaycan xalqlarının faşizm əleyhi-
nə mübarizəsinə İran Tudə Partiyası
(İTP) rəhbərlik edirdi.

Partiyanın əsasını dövrün müca-
hidləri Seyid Cəfər Pişəveri, Süleyman
Mirzə, İ.İsgəndəri qoyub. S.Mirzənin
tapşırığı ilə partiyanın ilk müvəqqəti
məramnaməsinin layihəsini hazırla-
maq və yazmaq işi S.C.Pişəveriyə və
İrəc İsgəndəriyə həvalə olunur. Parti-
yaya ilk özəyinin başçısı kimi Süley-
man Mirzənin namizədliyi qəbul
olunur. Əslində məramnamənin yazıl-
masında Əbdülqədir Azad da iştirak
etməli idi. Lakin Alman faşizmi ideya-
larına müsbət meyl göstərdiyinə görə
Əbdülqədir Azad məramnamənin ha-
zırlıq mərhələsində bu işdən uzaqlaş-
dırılıb.

İran Xalq Partiyasının ("Tudə") ilk
məramnaməsində ölkədə diktatura və
istismar əleyhinə mübarizə, ölkənin is-
tiqaliliyyətinin qorunması, demokratiya
və azadlıqların bərpa edilməsi, sülhün
qorunması və s. bu kimi tələblər irəli
sürülmüşdü. 1942-ci ildə az bir müddət
içərisində Tudə üzvlərinin sayı və parti-
yanın coğrafi məkanı genişləndi. O,
özək təşkilat statusundan müstəqil
partiya statusuna yüksəldi. 1942-ci il
oktyabr ayının 9-da (17 mehr 1321)
Tehrandə F.Keşavəzin evində Tudə-
nin ilk konfransı keçirilib. Konfransda
partiyanın müvəqqəti məramnaməsi
yenisi ilə əvəz olunub. Bu məramna-
mədə bir sıra məsələlər tam kommuni-
st mövqeyindən qoyulduğuna görə
S.C.Pişəveri onlarla razılışmamış və
özünün milli-demokrat mövqeyinə sa-
diq qalıb. Bu səbəbdən də Tudənin I
konfransında Tudənin rəhbərliyinə se-
çilmiş 15 nəfər üzv arasında S.C.Pişə-
verinin adı qeyd olunmayıb. Tudənin
məramnaməsində "bütün dünya prole-
tarları birləşin!" şüarı S.C.Pişəveriyə
görə "İranın demokratik və milli qüvvə-
ləri birləşin!" şüarı ilə əvəz olunmalı-
dı. Tudənin məramnaməsində
hakimiyyətə keçən zaman "proletar
diktaturası" dövlət idarəçiliyi forması
kimi irəli sürüldüyü halda, S.C.Pişəveri
tərəfindən "demokratik və milli qüvvə-
lərin diktaturası" şüarı irəli çəkilir.
"Sol"çu tudəçilərin fikrincə, partiya
fəhlə və zəhmətkeş kəndlilərin birliyinə
(ittifaqına) söykənməli idi.

Tarixçi Əkrəm Rəhimlinin məqalə-
sinə istinadən qeyd edək ki, Tudənin
üzlüyündən və rəhbər özəkədən uzaqlaş-
an S.C.Pişəveri öz mübarizəsini
mətbuat sahəsində davam etdirmək
qərarına gəlir. Bununla bağlı o, 1943-
cü ilin aprel ayının 6-da dövlət orqanla-
rına müraciət edir və müstəqil "Ajr"
qəzetini çıxarmaq haqda dövlətdən
rəsmi icazə alır. "Ajr"ın ilk sayı 24
may 1943-cü il tarixində işıq üzü gö-
rür. "Ajr" qəzeti nəşrə başladığı ilk
gündən ölkədə hökm sürən diktatura
əleyhinə, azadlıq və demokratiyanın
bərpa olunması uğrunda ardıcıl müba-
rizə aparmaqla yanaşı İran Xalq Parti-
yasının ideoloji səhvləri haqda da
yazmaqdan çəkinməmişdi. O, partiya-
nın şüurlarında və hərəkət xəttindəki
(platformasındakı) bir sıra məqamların
və şərtlərin İranın ozamankı siyasi-ictimai
mühitində həyata keçirilməsinin
mümkünsüzlüyünü partiya yaranan
gündən dönə-dönə qeyd etmişdi.

S.C.Pişəverinin "Ajr" qəzetində

çap etdiyi məqalədə və xatirələrindən
məlum olur ki, Tudə xalqın mübarizəsi-
nə istiqamət vermək və ona başçılıq
etmək məqsədilə yaradılıb. Tudə fəhlə-
kəndli ittifaqı ilə yanaşı demokratik və
milli qüvvələrin birliyinə söykənməli
idi. Amma partiya sosializmin mənafe-
yini hər şeydən yüksək tutaraq yerlərdə
antifaşist komitələri yaratdı. Öz
mətbuat orqanlarından əvvəl Tehran,
Rəşt, Təbriz və Ərdəbildə antifaşist
qəzetlər nəşr etdi. 1942-ci il fevralın 1-
dən Tehrandə "Mərdom" adlı ümumi-
ran antifaşist qəzetinin nəşr olunması
ilə faşizm əleyhinə mübarizə daha mü-
təşəkkil xarakter aldı. 1942-ci ilin ya-
zında Təbrizdə Azərbaycan antifaşist
cəmiyyəti yarandı. 1943-cü ilin ortala-
rına qədər Ərdəbil, Marağa, Urmu, Sa-
rab və Əhər şəhərlərində antifaşist
cəmiyyətin komitələri və klubları təşkil
olundu. Təbriz və Ərdəbildə Azərbay-
can dilində "Yumruq" adlı antifaşist
qəzet nəşr edilməyə başladı. Antifaşist
cəmiyyət, faşizmin bütün xalqların
azadlıq və mədəniyyətinin düşməni ol-
duğunu kütlələrə çatdırırdı. Bu cəmiy-
yət fəhlələri, yükləyici və sürücüləri,
SSRİ-yə göndəriləcək malları və sür-
sati daha tez və daha çox göndərməyə
çağırırdı. İTP-nin antifaşist mübarizə-
sinin əhəmiyyətini qeyd edərək "Azər-
bayan" qəzeti belə yazıb: "İran Tudə
Partiyasının məxsusən faşizm əleyhi-
nə apardığı mübarizəsini biz həmişə
iftixarla xatırlamalıyıq".

Azərbaycan Demokrat Firqəsi
Mərkəzi Komitəsinin sədri Adilə Çer-
nik Bülənd isə iki il əvvəl "Tudə" parti-
yasının 80 illiyi ilə əlaqədar tədbirdə
öz çıxışına bu sözlərlə başlayıb:

"İran Tudə Partiyasının mütərəqqi
və humanist ideallarının və məqsədlə-
rinin çox da uzaq olmayan bir gələcək-
də gerçəkləşəcəyinə habelə ölkə
xalqlarının zülm və istibdad zəncirindən
qurtulacağına şübhəm yoxdur.

Mənim siyasi ömrüm İran Tudə
Partiyasının yaranması ilə başlayır. 10
yaşında ikən partiyanın üzvü olan
anamla birlikdə Ərdəbil şəhərində parti-
ya özaklərində iştirak edirdim. Şəhər-
dəki danışılan sözlərin həqiqətini
axtarmaq mənim marağım idi. Ərdə-
bildə işsizlik, yoxsulluq, korrupsiya və
hökumət məmurlarının zorakılığını gö-
rəndə o sözlər ürəyimə yatırdı. Mən
cəmiyyəti dəyişdirmək və insanların
xoşbəxtliyi üçün bir yol axtarırdım.

Seyyid Cəfər Pişəverinin rəhbərli-
yi ilə Azərbaycan Demokrat Firqəsi ya-
ranarkən özümü o yolun yolçusu
gördüm. Dərhal firqə sıralarına qoşula-
raq istək və arzularımı həyata keçir-
mək üçün əlimdən gələni etdim. Firqə
ideyalarını yerinə yetirmək üçün gecə-
gündüzüm yox idi və lazım olan yerə
gedirdim, izdihamlı cəmiyyət içində
təbliğ və müahazirələr oxuyurdum. Yen-
niyyətlik enerjisi və insanlara olan
marağım içimdə təsəvvür edilə bilmə-
yəcək bir güc yaratmışdı. Hətta özümü
təhlükədən qorumaq üçün firqə məsul-
ları mənə silah veriblər".

Çernik Bülənd həmçinin əlavə
edib ki, İran Tudə Partiyası və Azər-
bayan Demokrat Firqəsi həm inqilabi,
həm də mütərəqqi ideyalarına və apar-
dıqları ortaqlarına görə şərəfli bir tarixə
malikdir: "İlk günlərdən
İran Tudə Partiyası, İran xalqına zülm
edən amillərlə bərişmaz olduğunu bə-
yan etdi. İran Tudə Partiyası, təkamül-
lün və tərəqqinin əsas düşmənləri
habelə ölkənin inkişafına mane olan
faşizmi, imperia-
lizmi, irticani əsas
düşmən olaraq ifşa etdi. Xalq əleyhinə
olan bu qüvvələrə qarşı mübarizə et-
məyi əsas məqsəd olaraq qarşısında
qoydu. Fikrimcə, İran Tudə Partiyası-
nın əhəmiyyəti habelə davamlılığı
onun dünya görüşündə və mütərəqqi
proqramlarında nəzərə alınmalıdır. İran
Tudə Partiyası, ölkədə yeganə siyasi
partiya olaraq ABŞ imperia-
lizminin neo-müstəmləkəçilik mahiyyətini dərk
etmişdi. Bu, ABŞ-nin özünü xalqımızın
müdafiəçisi və simpatiyası kimi gös-
tərməyə çalışdığı vaxt idi. İran Tudə
Partiyası Amerika imperia-
lizminin yırtıcı təbiətini ifşa etməklə yanaşı, ölkə

baxarsaq, bu iş mümkünsüz görünür.

Tudə Partiyası, Rza Şahın 20 illik
diktaturası ilə zəifləyən İran ictimai-
yyətini səfərbər edərək ayağa qaldırıb.

Partiya yarandığı ilk günlərdən eti-
barən mübarizədə qüvvələrin birliyinə
ehtiyac olduğunu vurğulayıb. Bəzi fər-
qliliklərdən asılı olmayaraq müştərək
düşmənin məğlubiyətini asanlaşdır-
maq üçün mübarizənin ümumi məq-
sədlərinə diqqət yetirərək bütün
mütərəqqi qüvvələri və demokratik təş-
kilatları birliyə çağırıb.

Minlərlə kitab, jurnal, elmi-mədəni
məqalə yazmaq, tərcümə və nəşr et-
məklə bilik və mədəniyyətin inkişafı
üçün praktiki tədbirlər görəndə, habelə
ölkənin mədəni ictimaiyyətini dəyişdi-
rən təşkilat, İran Tudə Partiyası idi.
İranda yaşayan insanların xalqların ən
məşhur elm, mədəniyyət və incəsənət
xadimlərindən bir çoxu İran Tudə Parti-
yasınının qucağında tərbiyə almış, ya-
xud partiyaya üzv olmuş və ya
yaradıcılığının uzun illərini o partiyada
keçiriblər.

Tudə Partiyası ölkədə bütün xalq-
lar və dinlərin bərabər hüquqluğunu öz
proqramında elan edib. Ölkədə yaşa-
yan bütün xalqların milli hüquqlarından
müdafiə edib. Azərbaycan və Kürd xal-
qının öz hüquqlarını əldə etməsində və
milli hökumətlərini qurmaqda həlledici
rolu olub. Bu yolda onlarla hərbi və
mülki kadrları öz canlarını qurban ve-
rib. Tudə Partiyası iranlı zəhmətkeşlə-
rin mübarizə hərəkatını dünya
zəhmətkeşlərinin inqilabi hərəkatı ilə
əlaqələndirən, İran xalqının beynəlmil-
ləlçi ruhunu yüksəldən partiyadır. Bu
mübarizələr və onların böyük uğurları
dünya və daxili irticani dəhşətə gətirdi.
Tudə Partiyasına çox sui-qəsdlər və
digər milli-mütərəqqi qüvvələrə qarşı
həyata keçirildi. Lakin hər cür yalan it-
tihamlar və uydurmalar partiyanın
proqramlarının gedişatının qarşısını
dayandıra bilməzdi. Bu səbəbdən
ABŞ, habelə İngiltərə, sarayın və irti-
caçı qüvvələrin həyata keçirdikləri
qanlı çevrilişləri etiraf etdilər".

Qeyd edək ki, 1332-ci ilin 28 mor-
dad ayının (avqust 1953 -cü il) dövlət
çevrilişinə və partiyanın habelə digər
milli-mütərəqqi qüvvələrin qanlı rep-
ressiyalarına baxmayaraq, İran Tudə
Partiyası şəhər və kənd zəhmətkeşləri
ilə bağladığı əhdinə sadıq qalıb. Bu
çevrilişdən sonra Pəhləvi rejimi devri-
lənə qədər bütün qaranlıq illərdə zəh-
mətkeşlərlə mübarizəni və təşkilatçılığı
davam etdirib. 1979-cu ilin fevral ayının
daxili anti-monarxiya inqilabının
zəfərini möhürləyib.

Bəhmən inqilabından sonra da Tu-
də Partiyası inqilabın nailiyyətlərini və
xalq ideyalarını qoruyub genişləndir-
mək üçün bütün gücü ilə mübarizə
aparıb. Təəssüf ki, mürtece qüvvələr
Bəhmən inqilabının əldə etdiyi naili-
yyətlərə vəhşicəsinə hücumu çox çək-
mədi. Tudə Partiyası, digər inqilabi
qüvvələr və həmkarlar ittifaqlarının üz-
vlərinin bir çoxu rejim tərəfindən tutu-
laraq şəhid edildi. İnqilabın uğurları
bir-birinin ardınca tapdalanıb. Bütün
çatışmazlıqlarına baxmayaraq, inqila-
bın uğurları sayılan konstitusiyanın
məşhur prinsipləri yaddan çıxarılıb.
Vəli-Fəqih, Allahın nümayəndəsi ola-
raq, işçilərin və zəhmətkeşlərin zəh-
mətlərinin meyvələrini, həmçinin
ölkənin sərvətlərini talan etmək üçün
talançıların əllərini açıq qoyub. Demək
olar ki, Tiran hökumranlıq edib. İcti-
maiyyətdə işsizlik, bahalıq, fahişəlik,
narkomaniya və onlarla digər sosial
problemlər cəmiyyəti narahat edib.

Anti-insani qüvvələrinin hökumran-
lığından sonra, bu dəfə də ölkənin ən
böyük və təsiredici siyasi qüvvələrindən
biri olan Tudə Partiyası İran xalqı-
nın and içmiş düşmənlərinin hücum
hədəfinə çevrilib. Ölkənin minlərlə ən
gözəl övladları və elm adamları orta
əsr işgəncə otaqlarında vəhşicəsinə
işgəncə olunublar. Çoxları edam edilərək
gizli şəkildə kütləvi məzarlıqlarda
basdırılıb.

Şəymən